

КРИМИНОЛОГИЯ

УДК 343.773

ОСНОВНИ РИСИ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ НЕЗАКОННУ ПОРУБКУ ЛІСУ

Олена ЗАІЧКО,

здобувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

АНОТАЦІЯ

У статті з позиції кримінологічної науки проаналізовано соціально-демографічні, кримінально-правові та морально-психологічні риси осіб, які вчиняють незаконну порубку лісу. Здійснено огляд літератури щодо традиційних підходів до проблематики криміногенних рис особистості. Запропоновано класифікацію осіб, які вчиняють незаконну порубку лісу, за родом занять. Аргументовано високий ступінь кримінального професіоналізму серед контингенту таких злочинців. Наведено приклади із судової практики.

Ключові слова: незаконна порубка лісу, лісова промисловість, особистість злочинця, рубки лісу, кримінальний професіоналізм.

MAIN FEATURES AND CLASSIFICATION OF ILLEGAL FOREST PERPETRATORS

Olena ZAICHKO,

Applicant at the Department of Criminology and Penitentiary Law
of Yaroslav Mudryi National Law University

SUMMARY

The article analyzes socio-demographic, criminal, moral and psychological features of persons who commit illegal logging from the standpoint of Criminology. The literature review of traditional approaches to the problem of law-breaker's personality traits has been conducted. The classification of persons who commit illegal logging by several criteria has been proposed. A high degree of criminal professionalism among such criminals has been outlined. A number of cases from judicial practice have been provided.

Key words: illegal logging, forest industry, criminal's personality, forest felling, criminal professionalism.

REZUMAT

În articol, din perspectiva științei criminologice, sunt analizate caracteristicile socio-demografice, criminale-juridice și moral-psihologice ale persoanelor care comit exploatarea forestieră ilegală. A fost efectuată o revizuire a literaturii cu privire la abordările tradiționale ale problemei trăsăturilor de personalitate criminogenă. Se oferă o clasificare a persoanelor care săvârșesc tăieri ilegale de păduri în funcție de ocupația lor. Nivelul ridicat al profesionalismului penal în rândul unui contingent al unor astfel de infractori este argumentat. Exemple sunt date din practica judiciară.

Cuvinte cheie: exploatarea forestieră ilegală, industria forestieră, identitate criminală, exploatarea forestieră, profesionalism penal.

Постановка проблеми. Необхідність вивчення психологічних особливостей осіб, які вчиняють злочини, становить невід'ємний елемент більшості кримінологічних досліджень. Відповідні питання розглядаються в межах проблематики особистості злочинця, якій присвячені не тільки самостійні глави більшості підручників із кримінології, але й численні монографічні видання. За влучним виразом Я.І. Гілінського, важливість пізнання особистості злочинця полягає, насамперед, у тому, що «особи певної статі, віку, рівня освіти, соціального становища, тих чи інших інтелектуальних, вольових, емоційних, фізичних якостей мають відносно більшу або меншу ймовірність опинитися серед тих, що вчинили той чи інший злочин» [4, с. 74].

Актуальність теми дослідження полягає у відсутності комплексних кримінологічних досліджень щодо незаконної

порубки лісу й аналізу найбільш істотних рис особистості злочинця, який незаконно вирубує ліс.

Стан дослідження. В Україні тематика особистості злочинця, що незаконно вирубує ліс, розроблялася здебільшого в межах кримінально-правових дисертаційних робіт або кримінологічних досліджень протидії злочинам проти довкілля такими науковцями, як: С.Б. Гавриш, О.О. Дудоров, Т.В. Корнякова, Є.О. Письменський, О.В. Скворцова та ін.

Метою та завданням статті є дослідження основних рис і класифікація осіб, які вчиняють незаконну порубку лісу.

Виклад основного матеріалу. Вчинення злочину будь-якою людиною *a priori* дозволяє говорити про якісну своєрідність її особистості, яка в найширшому розумінні означає сукупність рис, притаманних особі. Тому особистість злочинця найчастіше визначають шляхом доповнення філософського поняття особи характерними властивостями й якостями

[20, с. 76]. Таку специфіку в минулому пов'язували з її криміногенністю [18, с. 34], суспільною небезпечністю [9, с. 125], а сьогодні – з антисуспільною спрямованістю [6], кримінальним «ураженням» [1, с. 47]. Наявність такої риси сучасні дослідники вже не вважають фатальним нахилом до злочинної поведінки, але дискусії щодо її змісту, появи, зміни та зникнення тривають [2, с. 137].

У новітній вітчизняній кримінології особистість злочинця зазвичай розуміють як сукупність соціально-типових ознак, які сформувалися в процесі неблагополучного соціального розвитку особи, відрізняються своєю суспільною неприйнятністю та крайньою формою останньої – суспільною небезпечністю, обумовлюють криміногенну мотивацію та кримінальну активність особи, безпосередньо спричиняють вчинення злочину [11, с. 239]. Проте загальне поняття особистості злочинця не охоплює всього розмаїття властивостей не тільки конкретного злочинця, але й залишає за дужками специфіку різноманітних категорій і типів злочинців, відбиваючи лише сукупність ознак, спільних для всіх порушників кримінального закону.

Розмаїття властивостей кожній людині (зокрема і злочинцем) рис і властивостей дозволяє визначити структуру особистості злочинця, що може розглядатися на індивідуальному, видовому і загальному рівнях. Як зазначав А.Ф. Зелінський, особистість злочинця треба розуміти як сукупність соціально-демографічних, психологічних і моральних характеристик, які тією чи іншою мірою типово притаманні людям, що винні в злочинній діяльності певного типу [13, с. 79]. Тому для спрощення аналізу кримінологічно значущих особистісних властивостей конкретного виду злочинців науковці зазвичай об'єднують однорідні ознаки в декілька груп, залежно від специфіки досліджуваного феномена. На нашу думку, під час дослідження особистості злочинця, який незаконно рубає ліс, до зазначених вище соціально-демографічних і морально-психологічних рис варто додати й групу кримінально-правових ознак, адже інформація про попередню судимість, мотив і мету вчинення протиправного діяння якнайкраще розкриває причини злочинної поведінки.

Принагідно зауважимо, що більшість архівних кримінальних справ і проваджень, порушених за ст. 246 Кримінального кодексу (далі – КК) України, не містить важливих відомостей, необхідних для повноцінного вивчення тих якостей особистості, що традиційно становлять предмет кримінологічного дослідження (сфера потреб, мотивації, поглядів та інтересів). Також, через високий рівень латентності незаконної порубки лісу, поза увагою органів охорони правопорядку залишаються невідомі злочинці, а переважають ті, хто вчинив так звані злочини в умовах очевидності. Однак нами була зроблена спроба скласти узагальнену кримінологічну характеристику осіб, які вчинили незаконну порубку лісу.

Соціально-демографічні ознаки: стать, вік, освіта, рід занять, сімейний стан, рівень доходів значною мірою впливають на коло інтересів і потреб, напрями спілкування й дозвілля та, зрештою, на лінію поведінки. У соціально-демографічній підструктурі особистості злочинця велике кримінологічне значення відіграють дані про соціальний стан і професійну належність, оскільки нерідко саме можливість здійснення незаконної порубки лісу на систематичній основі безпосередньо пов'язана з родом занять злочинця.

Однією із соціально-демографічних рис, що характеризують особистість, є стать. За підсумками проведеного нами аналізу статистичних даних про осіб, засуджених за злочин, передбачений ст. 246 КК України, на чоловіків і жінок припадають частки обсягом 97,79% та 2,21% відповідно. Причини кількісного домінування чоловіків у цій сфері злочинності варто шукати насамперед у тих соціальних умовах, що визначають ролі чоловіків і жінок у суспільстві, та вимогах, що висуваються до них у традиційній суспільній свідомості

(у чоловіках здебільшого вбачають годувальників сімей, що підштовхує до пошуку додаткового нелегального промислу). Окрім того, варто зазначити, що об'єктивний бік злочину у вигляді незаконної порубки лісу неможливий без спеціального вчинення дій, які зазвичай є складними для попередньо не підготовлених жінок. Зокрема, це стосується використання бензопил та інших пристроїв для рубки деревостанів, наявність транспорту підвищеної прохідності, необхідність застосування великої фізичної сили для виконання вантажних робіт тощо. Також треба досконало володіти водійськими навичками на вантажному автомобілі, бути готовим до дій в екстремальних ситуаціях, наприклад, у разі переслідування працівниками поліції. Нарешті, значну частину злочинців чоловічої статі становили колишні або діючі матеріально відповідальні працівники лісових господарств, які зазвичай не є привабливим працевлаштуванням для жінок. Останні здебільшого беруть участь у незаконній порубці лісу як співучасниці чоловіків.

Не менш важливою соціально-демографічною ознакою є вік злочинця. Звичайно, власне вік не може бути причиною злочинної поведінки, але вікові особливості певних періодів життя, наприклад молодого та середнього віку, на який припадає найбільша кількість складних життєвих ситуацій і конфліктів, загострена потреба в матеріальних ресурсах для створення й утримання сім'ї, атрибутах престижного способу життя та/або дозвіллі з колегами, сприяє формуванню корисливого цілепокладання.

Проведене нами дослідження свідчить про соціальну зрілість осіб, що скоюють злочини у сфері лісозаготівлі. Найбільш криміногенною є група злочинців віком 30–50 років – 47,15%, далі слідує вікова група засуджених 18–24 років – 21,94%; 25–29 років – 18,11%; 50–65 років – 8,22% та особи віком старше 65 років – 2,63%. Найменшу за чисельністю групу становлять неповнолітні – 1,95%. Переважання злочинців зрілого віку, з одного боку, обумовлене наявністю життєвого досвіду, що свідчить про потенціал максимального задіяння своїх фізичних та інтелектуальних можливостей, успішної соціалізації тощо для забезпечення результативності та приховування злочинної діяльності. Також не варто забувати про масштабне залучення до незаконного лісового промислу людей, компетентних у питаннях лісового господарства, які знаються на особливостях лісозаготівлі, володіють спеціальним обладнанням для порубки лісу, мають довірливі корупційні (а інколи родинні чи дружні) зв'язки із працівниками правоохоронних органів, викликають довіру у вузьких колах представників регіональної тіньової деревообробної промисловості. Серед вказаної вікової групи чимало професійних злочинців, для яких незаконна порубка лісу є основним або додатковим джерелом доходів.

На нашу думку, для описаної вище категорії осіб зазвичай характерний високий рівень кримінального професіоналізму, тобто різновиду злочинного промислу, за такими критеріями:

- зайняття злочинністю як бізнесом (особа отримує від незаконних обороток із деревини постійний дохід, має стабільні канали збуту видобутого лісу);
- спеціалізація на певному виді злочинів (наприклад, особа спеціалізується на неправомірній організації санітарної вирубки неушкодженого лісу, видобутку таких цінних порід деревини, як дуб, граб, сосна тощо);
- вміння ретельно планувати злочини, технічно оснащувати процес реалізації злочинного наміру та виконувати злочинні дії майстерно (особа може керувати вантажним автомобілем, орієнтується в лісі та на гірській місцевості, може використовувати спеціальну техніку для швидкої порубки дерев);
- удосконалення в межах злочинної діяльності своїх знань і досвіду;
- ставлення до злочину як своєї кар'єри, підпорядкування свого світогляду цій діяльності.

Так, наприклад, у листопаді 2017 р. прокуратурою Закарпатської області було викрито систематичне вимагання й отримання неправомірних вигод службовими особами ДП «Довжанське ЛМГ» Закарпатського обласного управління лісового та мисливського господарства. Зокрема, старший майстер лісу Загатянського лісництва «Довжанське ЛМГ», лісничий та директор вимагали грошові кошти в сумі 20 тис. грн. та 200 доларів Сполучених Штатів Америки за безперешкодне отримання приватною особою безоблікового лісу-кругляка породи «Дуб», отриманого під час самовільної рубки [24].

Зауважимо, що цьому виду злочинів притаманні й ситуативні злочини, здебільшого з метою заготівлі дров в опалювальний період або ситуативного заробітку. Так, значна частка злочинців віком до 30 років вказує на представленість серед злочинців соціально невлаштованої молоді, серед якої в основному складається контингент вільнонайманих працівників тиньового ринку лісозаготівлі. Відсутність робочих місць у населених пунктах, де вони проживають, штовхає молодь шукати доступні джерела доходів, перебиватися випадковими підробітками, ризикувати і працювати у сфері незаконної деревообробної промисловості. В умовах гострої економічної кризи, падіння рівня доходів і високого рівня безробіття ситуація загострюється до межі. Зокрема, на думку експертів Організації Об'єднаних Націй, сьогодні понад 60% населення України отримує незначний дохід, має низьку купівельну спроможність, не може дозволити собі багато товарів довготривалого використання, має обмежений доступ до соціальної інфраструктури, комфортного житла, проживає в умовах бідності [19, с. 155]. У цьому аспекті молодь (особливо у сільській місцевості) найбільш соціально вразлива категорія населення, що в умовах скрутного матеріального становища схильна шукати нелегальні засоби до існування, вдаватися до протиправних дій. Проте свого часу науковці висловлювали сумнів щодо наявності «випадкових» злочинів, адже, як демонструють результати спеціальних досліджень, злочинцями зазвичай є люди, що потрапили в жорстку залежність від зовнішніх обставин; тоді вибір саме протиправного розв'язання проблеми свідчить про наявність нахилу до такого способу дій [14, с. 26].

Наступною соціально-демографічною ознакою, що характеризує особистість злочинця, є рівень освіти. Кореляція між рівнем освіти людей та імовірністю їхньої подальшої злочинної поведінки має складний характер, адже знання можуть бути використані не лише на користь, але й зі злочинними намірами. Проте рівень освіти, потяг до знань, безумовно, розширюють коло інтересів, становлять невід'ємну частину соціалізації та слугують меті запобігання правопорушенням [16, с. 39].

Отже, серед осіб, які були притягнені до кримінальної відповідальності за незаконну порубку лісу, було виявлено: з вищою освітою – 8% (повна вища – 3%, базова вища освіта – 5%), із професійно-технічною освітою – 24%, із загальною освітою – 68% (повна загальна середня освіта – 48%, базова загальна середня освіта – 19%, початкова загальна освіта – 1%). Дійсно, для скоєння досліджуваного нами злочину не обов'язково володіти знаннями, що їх викладають у вищих навчальних закладах, – навичкам порубки лісу можна швидко навчитися в старшого покоління. Водночас наведена статистика може створити враження абсолютного домінування серед осіб, що вчиняють незаконну порубку лісу, робітників нижчих ланок виробництва в деревообробній галузі, безробітних та інших малозабезпечених верств населення, однак не варто забувати, що очільникам злочинних синдикатів завжди притаманне бажання залишитися на волі будь-якою ціною, а також широкий арсенал способів приховання власної участі в злочинній діяльності, що залишає відповідати перед законом тільки безпосередніх виконавців злочину і викривляє реальний стан злочинності в цій сфері.

Розгорнуту характеристику засуджених за ст. 246 КК України за родом занять можна зобразити так: 77% засуджених за незаконну порубку лісу не мали постійної роботи і джерела доходів, тобто не мали легальних засобів до існування. Звідси припускаємо, що легальна трудова діяльність або не цікавила засуджених осіб через нахил до порушення трудової дисципліни, відсутність наполегливості й ініціативності в праці, або ж, через високий рівень безробіття, незаконна порубка лісу була для даної категорії осіб основним чи додатковим джерелом доходів. Швидко і відносно просте джерело доходів за мінімальних грошових витрат пояснює їхню мотивацію до цього злочину. Майже чверть (23%) осіб на момент вчинення злочину працювали, серед них: працівники господарських товариств – 2%, приватні підприємці – 2%, службовці – 3% (державні службовці – 0,2%), пенсіонери, зокрема й інваліди – 4%, робітники – 7%, інші заняття – 5%.

До більшості винних, які не були зайняті постійною роботою на момент учинення злочину, також додаються особи, які зайняті на роботі тимчасово, періодично або отримують засоби до існування самозайняттю. Серед загальної кількості винних визначено 14% осіб, які займалися підприємницькою діяльністю. Вищою є питома вага осіб, які були зайняті на власній присадибній ділянці – 16%.

Як зазначалося раніше, для розуміння детермінації індивідуальної поведінки особи злочинця, що незаконно рубає ліс, можуть бути застосовані найрізноманітніші критерії, серед яких чільне місце посідає рід занять. Так, можна класифікувати осіб, які незаконно рубають ліс, за родом занять на три основні групи:

1) особи, які за характером своєї діяльності не пов'язані з лісовою промисловістю, але проживають неподалік від лісових масивів. До них належать мешканці сіл і міст, розташованих у лісовій або лісостеповій смузі України;

2) особи, які за родом діяльності пов'язані з лісовими об'єктами, тобто постійно перебувають на території лісових масивів. До цієї категорії належать лісники державних лісових господарств, лісоруби, водії тощо, зайняті як у приватному, так і в державному секторі деревообробної промисловості, працівники Державної екологічної інспекції. У своїй роботі вони можуть припускатися таких правопорушень: порубка лісу не тієї породи, з порушенням обсягу або на місці, не зазначеному в лісорубному квитку, призначення суцільних санітарних рубок здорового лісу, відсутність реагування на незаконну порубку лісу приватними особами за неправомірну винагороду тощо;

3) особи, які незаконно вирубують ліс на системних засадах. Таким злочинним організованим групам властива глибока і стійка антисуспільна спрямованість, чітка внутрішня організація, потужне лобі в органах охорони правопорядку, зв'язки з недобросовісними митниками [8, с. 225]. У цих угрупованнях спостерігається чіткий розподіл праці: найнижчу ланку посідають безпосередні лісоруби; другу – перевізники, які доставляють товар до місця збуту, третю (найвищу) – організатори, наприклад, очільники й інші відповідальні особи державних лісгоспів, регіональної державної екологічної інспекції, деревообробних підприємств тощо.

Суттєву роль у поведінці злочинців відіграють чинники, пов'язані із сімейним станом. Негативний відбиток на особистість накладають подружні конфлікти, психологічний клімат у родині [25, с. 93]. Розглядаючи зміст незаконної порубки лісу, тобто корисливий вид злочинної діяльності, не варто забувати, що з перебуванням у шлюбних взаєминах нерідко пов'язана наявність утриманців. Майже 64% досліджуваних злочинців на момент винесення обвинувального вироку перебували в шлюбі, водночас 43% мали на утриманні неповнолітніх дітей. Також варто врахувати, що 7% досліджуваних мали піклуватися про непрацездатних батьків, а 2% – про інших непрацездатних членів сім'ї. Так, сумарно 52% мали

на утриманні інших членів сім'ї, що за умов гострої соціальної кризи та низького рівня доходів понад 60% українських домогосподарств пояснює формування злочинної мотивації таких осіб.

Кримінально-правові ознаки характеризують форму вини, мотиви і мету злочинних посягань, предмет і знаряддя, місце і час вчинення злочину, одноособовий чи груповий характер злочинних дій, дані про судимість, розмір заподіяної шкоди, вид і розмір призначеного покарання. Так, за результатами дослідження було встановлено, що 63,4% злочинців, пов'язаних із незаконною порубкою лісів, учинено одноособово, рідше у групах за попередньою змовою – 19,7%, решта – організованими групами. Значне переважання одноособового вчинення злочину пояснюється тим, що за способом вчинення незаконна порубка лісу в невеликих розмірах не вимагає специфічної додаткової підготовки та залучення численних співучасників.

На нашу думку, слухним є зауваження О.В. Шаріпової, що підвищену суспільну небезпеку становлять випадки, коли незаконні порубки лісу здійснюються постійними бригадами (або навіть фірмами) з високим рівнем організації праці, використанням спеціальної техніки, призначеної для заготівлі й вивезення значних обсягів деревини, за наявності сталого ринку збуту незаконно видобутої деревини й одержання від цього надприбутків. Такі діяння, здійснювані систематично й поєднані з незаконним збутом деревини й інших продуктів лісової промисловості, фактично спрямовані на знищення лісових масивів і їх ділянок [26, с. 51–57]. Тим самим визначається чинник професійної злочинної діяльності та рівня усвідомлення незаконності дій.

Практика свідчить, що планування злочину в описаних вище випадках, навпаки, вимагає додаткової підготовки та ретельного планування незаконних дій. Так, наприклад, варто звернути увагу на умисні підпали лісових масивів. З метою отримання дозволів на порубку лісу для його подальшої реалізації злочинні групи імітують лісові пожежі. Механізм злочинних дій у такому прикладі визначений: винаймаються безробітні, яким видаються керосин і смолоскипи; вони йдуть до наміченої ділянки лісу або ж лісосмуги, підпалюють суху траву, кору дерев, умисно створюючи імітовану чи контрольовану пожежу. Надалі під виглядом вирубки горілого лісу оформлюють необхідні для вирубки й реалізації лісу документи [15, с. 258].

Варто врахувати і той факт, що проведений нами аналіз стадій, на яких була виявлена злочинна діяльність, вказує на те, що в усіх випадках мав місце закінчений злочин, тобто, на жаль, випадків попередження злочину на етапі готування або закінченого замаху встановити не вдалося. Беручи до уваги загальну класифікацію злочинних груп, наведену в літературі, а також ґрунтуючись на даних проведеного дослідження, пропонуємо таку класифікацію злочинних груп, які вчиняють незаконну порубку лісу:

1) за формою співучасті в злочині:

– групи із простою формою співучасті (сумісне виконання за попередньою змовою) (91%);

– групи зі складною формою співучасті (організовані групи) (9%).

На практиці, якщо група осіб, яка вчинила незаконну порубку за попередньою змовою, залишається своєчасно не викритою й продовжує свою злочинну діяльність, то зазвичай вона поступово перетворюється (трансформується) на організовану групу. За вивченими матеріалами справ встановлено, що остаточно припинення діяльності зазначених груп мало місце тільки після викриття та затримання організатора групи. У будь-яких інших ситуаціях, наприклад, у разі затримання осіб, які здійснюють незаконну порубку лісу або ж транспортують незаконно отриману продукцію, їхні місця заповнювалися новими членами, і група функціонувала далі;

2) за характером участі в незаконній порубці лісу:

– злочинні групи, у яких усі члени, зокрема й організатор групи, беруть безпосередню участь у вчиненні злочинів (63%);

– злочинні групи з наявністю у своєму складі формувачів чи окремих членів, які безпосередньо не беруть участі в незаконній порубці лісу, а виконують злочинні функції щодо планування злочинів, гарантування «безпеки» злочинної діяльності групи, реалізації викраденого тощо (37%).

Наступним важливим параметром блоку кримінально-правових ознак є попередня судимість досліджуваних осіб. Під час вивчення архівних кримінальних проваджень за ст. 246 КК України було встановлено, що лише 9% злочинців на момент винесення вироку мали незняту та непогашену судимість, а ще з 18% були законним порядком зняті попередні судимості (здебільшого за майнові злочини та злочини у сфері обігу наркотичних речовин). Даний факт є цілком закономірним з огляду на приналежність великої кількості таких злочинців до виробництва на лісових господарствах, а не маргіналізованих, найбідніших верств населення.

Морально-психологічна група показників передбачає вивчення деформації психіки та свідомості особи злочинця, зокрема, потреб та інтересів, моральних, культурних, правових рис, типу мислення та стереотипів поведінки. Найбільше уваги серед цих елементів зазвичай приділяється мотивації конкретного різновиду злочинної поведінки. Принагідно уточнимо, що мотивація тут розуміється як психічна (когнітивна) діяльність із формування провідного (цільового) мотиву, що реалізується в намірі та рішенні вчинити злочин [7, с. 248].

Оскільки в 90,24% досліджених нами архівних кримінальних справ засуджені називали основним спонуканням до вчинення злочину бажання заробити, варто надалі зосередити увагу на корисливому характері даного злочину. За своїм семантичним походженням корисливість означає «пристрасть до наживи, матеріальної вигоди тощо» [5, с. 16]. Варто зауважити, що в науковій літературі корисливість розглядається як деформація суспільної свідомості й психології, змістом якої є протиріччя між прагненням людей отримувати матеріальну вигоду та необхідністю робити це законним шляхом. Як зазначає А.Ф. Зелінський, корисливість як домінуючий риса особистості злочинця, що обумовлює злочинну мотивацію, містить негативну моральну оцінку вчинку і вказує на його егоїстичний зміст. На відміну від звичайної матеріальної зацікавленості, вона означає отримання матеріальної вигоди в аморальний спосіб [12, с. 67]. «Корисливість – це завжди засуджуване, аморальне, нище спонукання, що характеризує поведінку людини як приватновласницьку, здирницьку, вузько егоїстичну» [3]. М.Г. Міненко і Д.М. Міненко звертають увагу на те, що корисливість за своїм змістом має багатоаспектний характер: 1) прагнення до особистої наживи, що виражається в бажанні збагатитися за рахунок незаконного вилучення майна; 2) бажання позбутися матеріальних витрат; 3) прагнення забезпечити майнову вигоду іншим особам [22, с. 104]. Але й перший із наведених видів корисливої мотивації також може різнитися – так, збагачення може бути покликаним:

– забезпечити дозволя, асоціальний спосіб життя (небажання працювати і вчитися, утримання, борги, алкоголізм, наркоманія, токсикоманія);

– знизити рівень тривожності, що виникає внаслідок незабезпеченості, невпевненості, позбавлення «справжнього» життя;

– забезпечити матеріальний добробут певного рівня;

– задовольнити тимчасову або постійну потребу, пов'язану з низьким соціальним рівнем, психічними і соматичними захворюваннями.

Наступним параметром морально-психологічної групи ознак є морально-ціннісні орієнтири осіб, які займаються незаконною вирубкою лісу. У даному разі простежується

яскрава дихотомія між безпосередніми виконавцями наказів організованих груп і ситуативних злочинців, з одного боку, та вищою ланкою в незаконному обігу деревини, тобто «білокомірцевою злочинністю», з іншого боку, споріднених корисливими мотивами. Якщо для першої, незаможної верстви населення, здебільшого характерний яскраво виражений правовий нігілізм, низький рівень культурних потреб, подекуди навіть цинізм і зухвалість, то «білокомірцеві» злочинці найбільш соціально адаптовані, прагнуть дотримуватися сталих соціальних норм, мають великий досвід міжособистісних контактів і характеризуються високим рівнем підприємницької ініціативи. Як слушно стверджує Т.М. Мельничук, морально-психологічні та ціннісно-нормативні якості білокомірцевих злочинців за багатьма параметрами можуть збігатися з аналогічними якостями громадян, які не порушують закон [21, с. 189].

Навколишнє середовище сприймається досліджуваною категорією злочинців як невичерпне джерело, створене для безконтрольного задоволення їхніх власних потреб [10, с. 84, 152], що почасти дістає у вітчизняній літературі визначення як «низький рівень екологічної свідомості» або «відсутність екологічної культури». Однак, з позицій науковців, єдиним коректним варіантом є вживання терміна «екологічна свідомість» у значенні «позитивного» вияву екологічної культури, без штучного поділу на «високий / низький» [23, с. 130].

Висновки. Отже, за підсумками аналізу соціально-демографічних, морально-психологічних і кримінально-правових рис, ми можемо навести узагальнену кримінологічну характеристику особи злочинця, що вчинив незаконну порубку лісу. Зазвичай це чоловіки середнього віку, із середнім рівнем освіти, працездатні, без постійного джерела доходів, але велика частка перебуває в шлюбі. Проте не варто забувати, що, подібно до інших надприбуткових видів організованої злочинності в Україні, нелегальний обіг лісової промисловості, тобто його реальні обсяги й організатори злочинних схем, майже не відображені офіційною статистичною звітністю органів охорони правопорядку. Високий рівень конспірації, наявність сигналів оповіщення та захист каналів збуту сировини за допомогою корумпованих зв'язків у правоохоронних органах зумовлюють потребу в поглибленому кримінологічному вивченні причин і умов цього негативного явища соціальної дійсності.

Список використаної літератури:

1. Антонян Ю.М., Кудрявцев В.Н., Эминов В.Е. Личность преступника: монография. СПб.: Юридический центр «Пресс», 2004. С. 47.
2. Валуїська М.Ю. Кримінологічне вчення про особу злочинця – основа ефективності попередження злочинності на індивідуальному рівні. Проблеми законності: республік. міжвід. наук. зб. / відп. ред. В.Я. Тацій. Х.: Нац. юрид. акад. України. 2006. С. 136–143.
3. Владимиров В.А., Ляпунов Ю.И. Ответственность за корыстные посягательства на социалистическую собственность. М., 1986. 224 с.
4. Гилинский Я.И. Криминология. Теория, история, эмпирическая база, социальный контроль: курс лекций. СПб.: Изд. «Питер», 2002. 384 с.
5. Головкін Б.М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: монографія. Х.: Право, 2011. С. 16.
6. Головкін Б.М. Причинність у системі детермінації злочинності. Теорія і практика правознавства. 2014. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_1_24.
7. Головкін Б.М. Мотивація корисливих насильницьких злочинів. Вісник Академії правових наук України. 2010. № 1. С. 247–256. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2010_1_25.

8. Головкін Б.М. Тіньова зовнішня торгівля і корупція на митницях. Проблеми законності. 2017. Вип. 139. С. 218–230.

9. Данышин И.Н. К вопросу о понятии личности преступника. Проблемы социалистической законности. Вып. 6. Х.: Вища шк., 1980. С. 117–126.

10. Дубовик О.Л., Жалинский А.Э. Причины экологических преступлений. М.: Наука, 1988. С. 84, 152.

11. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. К.: Ін Юре, 2007. С. 239.

12. Зелинский А.Ф. Корысть: опыт криминологического и психологического анализа. Государство и право. 1993. № 3.

13. Зелінський А.Ф. Криминологія: навч. посібник. Харків: Рубікон, 2000. 240 с.

14. Криминология / под ред. В.Н. Кудрявцева, В.Е. Эминова. М.: Юристъ, 1997. 512 с.

15. Джужа О.М., Василевич В.В., Колб О.Г. та ін. Криминологія: навч. посібник / за заг. ред. О.М. Джужі. К.: Атіка, 2010. С. 258.

16. Кудрявцев В.Н. Стратегии борьбы с преступностью. Москва: Норма; Инфра-М, 2005. 368 с.

17. Кузнецова Н.Ф. Преступления и преступность. М., 1969. С. 226, 304.

18. Ломброзо Ч. Преступный человек. СПб.: Мидгард, 2005. 877 с.

19. Лопушняк Г.С., Шандар А.М. Проблема бідності сільського населення України як складне соціально-економічне явище. Соціально-трудові відносини: теорія і практика: зб. наук. пр. М-во освіти і науки України; ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана»; Ін-т соц.-труд. відносин; редкол.: А.М. Колот (голова) та ін. Київ: КНЕУ, 2017. № 2. С. 151–160.

20. Лукашевич С.Ю., Бочарова К.А., Кападзе А.С. Сучасні теорії індивідуальної злочинної поведінки. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2016. № 3. Т. 2. С. 76–79.

21. Мельничук Т.М. Деякі проблеми кримінологічного вивчення білокомірцевої злочинності в період постмодерну. Юридичний вісник. 2014. № 4. С. 185–190.

22. Миненок М.Г., Миненок Д.М. Корысть. Криминологические и уголовно-правовые проблемы. СПб., 2001. 367 с.

23. Мусієздов О.О., Лісовенко Д.О. Особливості екологічної свідомості населення України. Людина та довкілля. Проблеми неоекології. 2015. № 1–2. С. 129–133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ltd_2015_1-2_19.

24. На Закарпатті викрили корупційну схему вирубки лісу. Вролоц. URL: http://vgolos.com.ua/news/na_zakarpatti_vykryly_koruptsiynu_shemu_vyrubky_lisu_289578.html.

25. Сахаров А.Б. О личности преступника и причинах преступности в СССР / Сахаров А. Б. – М.: Юрид. лит., 1961. – 279 с. – С. 93.

26. Шарипова О.В. Уголовная ответственность за незаконную порубку деревьев и кустарников, уничтожение или повреждение лесов (по материалам Дальневосточного региона): дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Омск, 2006. С. 51–57.

ДОВІДКА ПРО АВТОРА

Заїчко Олена Вікторівна – здобувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Zaichko Olena Viktorivna – Applicant at the Department of Criminology and Penitentiary Law of Yaroslav Mudryi National Law University

zaichko.olena@meta.ua

УДК 343.851

ЗАХОДИ ПРОТИДІІ ПРОПАГАНДИ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Олександр ОЛШЕВСЬКИЙ,

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто міжнародні та національні правові основи протидії пропаганді війни. Здійснено короткий огляд історії органів пропаганди за період становлення радянської влади до закінчення Великої Вітчизняної війни. Визначено конкретні діючі й перспективні заходи протидії пропаганді війни. Виділено групи осіб, на яких останні мають бути спрямовані. Окреслено методи протидії пропаганді війни (засудження, заборони, обмеження, заохочення, популяризації, роз'яснення, критичного аналізу тощо). Запропоновано створити окрему консолідуючу структурну одиницю – власний орган агітації і пропаганди з мережею структурних підрозділів в інших органах влади, установах, організаціях і засобах масової інформації.

Ключові слова: інформація, пропаганда війни, публічні заклики, воєнний конфлікт, протидія, заходи протидії.

MEASURES OF COUNTERING WAR PROPAGANDA IN UKRAINE

Oleksandr OLISHEVSKYI,

Candidate of Law, Senior Lecturer of the Department of Criminal Law and Criminology, Faculty 1 of Kharkiv National University of Internal Affairs

SUMMARY

The international and national legal bases of counteraction to war propaganda are considered. A brief overview of the history of the propaganda organs during the period of the formation of Soviet Union before the end of the Great Patriotic War was carried out. Specific active and perspective measures of countering war propaganda are determined. The groups of people on which the latter should be directed are allocated. The methods of countering the war propaganda (conviction, prohibition, restriction, promotion, popularization, explanation, critical analysis, etc.) are outlined. To create a separate consolidating structural unit – its own campaigning and propaganda agency with a network of structural subdivisions in other government bodies, institutions, organizations and mass media is proposed.

Key words: information, war propaganda, public appeals, military conflict, counteraction, measures of counteraction.

REZUMAT

Sunt luate în considerare bazele juridice internaționale și naționale de contracarare a propagandei de război. A fost efectuat un scurt sondaj al istoriei organelor de propagandă în perioada înființării puterii sovietice până la sfârșitul Marelui Război Patriotic. Sunt identificate măsuri eficiente și prospective specifice pentru a contracara propaganda războiului. Grupurile de persoane pe care acestea trebuie trimise sunt separate. Sunt definite metode de combatere a propagandei de război (condamnare, interdicții, restricții, promovare, popularizare, clarificare, analiză critică etc.). Sa propus crearea unei unități structurale consolidate separate – propriul organism de agitație și propagandă, cu o rețea de unități structurale în alte organe, instituții, organizații și mass-media guvernamentale.

Cuvinte cheie: informații, propagandă de război, apeluri publice, conflicte militare, contracarare, măsuri de contracarare.

Постановка проблеми. Соціально шкідливі та суспільно небезпечні наслідки розповсюдження інформації, що містить пропаганду війни, можна поділити на прямі та опосередковані. Прямі, у свою чергу, варто ще умовно поділити на душевні й фізичні. Перші – набуття таких душевних якостей, як цинізм, байдужість, холоднокрівність, жорстокість; формування відчуттів безкарності та всездозволеності; утворення в уяві злочинних алгоритмів соціальної поведінки особи; нестійкість до прояву агресії у вигляді страху й боягузтва; криза самоідентифікації; фрустраційні та дезадаптивні стани, стресові розлади, депресія, інші психологічні й психічні розлади. До фізичної шкоди реципієнта – інсульт, інфаркт міокарда, вегето-судинна дистонія, гіпертонія, тромбоз тощо, але за умови інтенсивного впливу. До опосередкованих наслідків розповсюдження інформації, що містить пропаганду війни, належить та шкода, яка заподіюється власне збройним конфліктом, – знищення національної, етнічної, расової чи

релігійної групи, в тому числі заподіяння смерті, тілесних ушкоджень людям, повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміна меж території чи державного кордону країни, позбавлення волі, честі й гідності осіб, знищення або пошкодження майна, підприємств, установ, організацій, житлових будинків та об'єктів інфраструктури, забруднення або псування земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, знищення тваринного та рослинного світу, а також багато іншого.

Актуальність теми дослідження. З установлених небезпечних наслідків випливає необхідність боротьби з досліджуваним явищем. У період війни на сході України й на території інших країн питання протидії пропаганді війни стоїть гостро як ніколи. Від успішної боротьби із цим злочинним залежить спокій і благополуччя всього людства.

Стан дослідження. У кримінології проблема протидії злочинності якісно висвітлена. Однак питання заходів протидії безпосередньо негативному впливу інформації, що